

ЧЕРНІГІВЩИНА В ЖИТТІ ЮРІЯ АНАТОЛІЙОВИЧА ПІНЧУКА

DOI: 10.5281/zenodo.7014277

© Ю. Кахерський, 2022. CC BY 4.0

Мета статті полягає у дослідженні життєвого шляху, наукових звершень історика Ю.А. Пінчука в регіональному контексті (м. Чернігів та Чернігівський край). **Методологічна основа** дослідження ґрунтується на базі біографічного методу, з використанням принципів історизму, науковості та системності. **Наукова новизна** полягає у спробі висвітлення сторінок життя Ю.А. Пінчука, які пов'язують його з Чернігівщиною, та узагальнення поглядів його учнів щодо самого дослідника. **Висновки.** У результаті огляду джерел із напрямів наукової діяльності Ю.А. Пінчука, які пов'язують його з Чернігівським краєм, слід зауважити, що він відіграв вагомую роль у науковому житті регіону. Завдяки його наполегливій праці на ниві науки виникає таке явище як костомаровознавство. Водночас, акцентуємо, що саме Ю.А. Пінчук доклав зусиль до становлення низки дослідників в царині історичної науки, які так чи інакше пов'язані з Чернігівщиною. Важливим моментом у розвитку наукового життя міста Чернігова було заснування Ю.А. Пінчуком «Костомарівських читань», відновлення садиби М.І. Костомарова в с. Дідовці Прилуцького району Чернігівської області і створення там музею. Усі задані вище події стали важливою складовою життя Ю.А. Пінчука.

Ключові слова: Юрій Анатолійович Пінчук, Чернігівщина, костомаровознавство.

Культурно-історична перлина північної частини України м. Чернігів завжди славився не тільки різноманітністю архітектурних пам'яток та давньою історією, а й бурхливим науковим життям. У різні історичні періоди з Черніговом була пов'язана доля багатьох визначних науковців. Однією з непересічних особистостей наукового світу, що має стосунок до Чернігівщини і, безсумнівно, заслуговує на увагу є Юрій Анатолійович Пінчук (1937–2012) – український історик, доктор історичних наук, професор, дослідник проблем історіографії та джерелознавства України, Заслужений діяч науки і техніки України, Лауреат премії ім. М.І. Костомарова НАН України (1993), почесний професор Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка.

Не лише наукова та громадська діяльність, а й родинні зв'язки пов'язують Ю.А. Пінчука з Чернігівщиною. Родина Ю.А. Пінчука по батьківській гілці походить від чернігівських ремісників. Дідусь Юрія Анатолійовича, Панас Прохорович Пінчук, свого часу переїхав до Києва, але його старший брат із родиною все життя прожили у Чернігові. Під час Першої світової війни, коли Панас Прохорович був призваний до лав армії, а його дружина померла, дітей – сина та двох доньок, відправили до дядька у м. Чернігів. Той, з невідомих причин, віддав їх до місцевого сиротинця, де вони й виховувалися до закінчення війни. Афанасій Прохорович, повернувшись до Києва, забрав дітей із дитбудинку. Згідно зі спогадами Любові Анатоліївни, молодшої сестри Юрія Анатолійовича, їхній батько завжди відвідував рідню у м. Чернігові, часто брав із собою дітей. Коли помер Анатолій Панасович, Юрій Анатолійович продовжив спілкування з родичами¹.

Анатолій Панасович Пінчук (1916–1967) народився у м. Києві. Працювати він пішов рано – у середині 1930-х рр. працював на київську музичну фабрику. Мати Юрія Анатолійовича – Катерина Григорівна Петренко (1913–1990) також народилася в Києві, проте батьки пізніше переїхали на батьківщину її батька в с. Злинка, що на Гомельщині. На початку 1930-х рр. Катерина Григорівна повернулася до Києва, де й провела все своє життя. У 1937 р. батьки Юрія Анатолійовича побралися. Працювала Катерина Григорівна медичною нянею, виховувала двох дітей: Юрка та Любу².

У період Другої світової війни на долю родини Пінчуків випало чимало труднощів і поневірянь. Анатолій Панасович пішов на фронт, а родина, залишившись без годувальни-

¹ Пінчук Любов Анатоліївна, сестра Юрія Анатолійовича, була респонденткою під час дослідження.

² Юрій Анатолійович Пінчук: Бібліографія: (До 70-річчя від дня народження) / Вступна ст. В.А. Смоля, відп. ред. О.А. Удод; уклад.: С.С. Батурина, О.Т. Гончар. Н.В. Пазюра, О.С. Ясь. Київ: НАН України, Ін-т історії України, 2007. С. 4.

ка, змушена була вживати в часи німецько-фашистської окупації Києва. Після завершення війни родина знову возз'єдналась.

Із м. Києвом пов'язане все життя Ю.А. Пінчука – закінчив школу, вступив на історико-філософський факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, навчався в аспірантурі Інституту історії АН УРСР. На окрему увагу заслуговує питання обрання аспірантом теми наукового дослідження, оскільки саме це визначило наукові уподобання вченого на довгі десятиліття та продовжило зв'язок Юрія Анатолійовича з Чернігівщиною. Науковий керівник Ю.А. Пінчука – видатний дослідник історії України XVIII–XIX ст., доктор історичних наук, професор, член-кореспондент АН УРСР Іван Олександрович Гуржій (1915–1971) запропонував майбутньому науковцю 23 варіанти тем, які могли стати напрямом дослідження: «М.І. Костомаров як історик України», «Історичні погляди В. Подолінського», «“Губернские ведомости” як джерело з історії України», «“Киевская старина” як джерело з питань історії України доби середньовіччя» та ін. Перелік став справжнім викликом для майбутнього дослідника: йому довелося у стислі терміни проаналізувати всі теми, щоб обрати саме ту – «першу й найголовнішу тему своєї дисертаційної роботи та подальших наукових студій – «М.І. Костомаров як історик України». Ю.А. Пінчук і не підозрював, скільки труднощів йому прийдеться долати на шляху вивчення життєвого шляху і наукового доробку М.І. Костомарова, якому ризику піддавати своє життя, досліджуючи «буржуазно-націоналістичного» історика³. Сьогодні особливо слушно зазначити, що вже в 1960–70-ті рр. молодий науковець підтримав думку М.І. Костомарова щодо окремішності української й російської націй. Захист, не дивлячись на незадоволення партійних ідеологів, критичні зауваження й суперечки під час засідання Вченої ради Інституту історії АН УРСР (1972), відбувся й результати голосування були на боці дисертанта (18 – за, 2 – проти, 1 – утримався)⁴.

Отже, тема дисертаційної роботи назавжди пов'язала Ю.А. Пінчука з Чернігівщиною, адже й особисте, й творче життя М.І. Костомарова останні десять років було пов'язане з с. Дідівці Прилуцького району. 9 травня 1875 р. М.І. Костомаров та А.Л. Кисіль повінчалися в церкві Св. Параскеви с. Дідівці, де була садиба родини Кисілів. Щоліта історик приїздив туди працювати та відпочивати. Цей період його творчості вважається найбільш плідним. Для прикладу наведемо наукові та художні твори, які постали в ті роки: «Російська історія в життєписах її найважливіших діячів», «Руїна», «Мазепа», «Чернігівка» та інші. Саме тому доля садиби в с. Дідівці стала небайдужою для Ю.А. Пінчука.

Ю.А. Русанов у статті «Юрій Анатолійович Пінчук – мій учитель» розповів: «У 1998 р. ми вперше із ним поїхали в с. Дідівці, подивитися на садибу Миколи Костомарова. Був тоді серпень, тому з адміністрації селищної ради нікого не було, окрім секретаря, яка нас зустріла та показала садибу. ... Пінчук зробив зауваження ... садибу М. Костомарова, яка була в жахливому стані, потрібно привести до ладу. З того часу він постійно опікувався садибою і завдяки його зусиллям її згодом відремонтували»⁵.

У 1992 р. побачила світ узагальнююча монографія про життя та творчість М.І. Костомарова. Окрім цього Ю.А. Пінчук постійно займався перевиданням праць М.І. Костомарова.

Ще одна важлива ініціатива Ю.А. Пінчука була запроваджена в життя – у 1992 р. в науковому світі для визначних науковців заснували академічну премію ім. М.І. Костомарова, першим лауреатом якої сам він і став у березні 1993 р.⁶

Ю.А. Пінчук, досліджуючи життя та діяльність одного з перших класиків української історичної науки М.І. Костомарова, згодом створив новий міждисциплінарний напрям в історіографії – костомаровознавство. Його академічним підґрунтям вважається праця «Енциклопедія життя і творчества Н.И. Костомарова (1817–1885)», яка вийшла друком у 2001 р. з ініціативи й під керівництвом Ю.А. Пінчука. Розвиток напряму пов'язаний саме з Чернігівщиною, де Ю.А. Пінчук організував щорічне проведення тематичного наукового форуму – «Костомарівські читання».

Перший захід відбувся в Чернігові 3 грудня 2002 р. і був приурочений до 185-річчя від дня народження М.І. Костомарова. Організаторами читань виступила низка вчених й організацій, зокрема, Інститут історії України НАН України, Сіверський інститут регіональних досліджень, Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка (нині Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка) та Чернігівський обласний історичний музей ім. В.В. Тарновського. Читання відбулися в примі-

³ Дорохіна Т.Ф. Костомаровознавство у долі видатного історика, історіографа Ю.А. Пінчука. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2018. Вип. 28. С. 353–357.

⁴ Там само. С. 362.

⁵ Русанов Ю.А. Юрій Анатолійович Пінчук – мій учитель. *Історіографічні дослідження в Україні*: зб. наук. пр. 2018. Вип. 28. С. 386–387.

⁶ Юрій Анатолійович Пінчук: Бібліографія... С. 7.

ценні музею, де зібрані науковці різного рівня. Головували на перших читаннях професори Ю.А. Пінчук та С.А. Леп'явко. Тематика доповідей, які виголошувалися на читаннях, стосувалася переважно різноманітних аспектів біографії та творчого доробку М.І. Костомарова⁷.

Науковий форум прийшовся всім до душі. Так, професор Є.М. Луняк, як безпосередній учасник усіх десяти костомарівських читань, щиро захоплювався можливістю приймати участь у таких заходах. Слушно зазначити, що свого часу темою дисертаційного дослідження ніжинський науковець обрав історіографію Кирило-Мефодіївського братства і, як він сам розповідав, суттєву допомогу в досягненні мети роботи йому надав науковий доробок Ю.А. Пінчука. Крім того, саме знаний костомаровознавець був обраний опонентом під час захисту на початку 2003 р. Є.М. Луняком дисертації⁸. Виступаючи на костомарівських читаннях, присвячених пам'яті професора Ю.А. Пінчука в Навчально-науковому інституті історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського у м. Чернігові з доповіддю: «Внесок Ю.А. Пінчука у вивчення життя та творчості М.І. Костомарова», Є.М. Луняк зазначив: «Так трапилося, що доля тісно пов'язала Ю.А. Пінчука з Чернігівщиною. Як з'ясувалося, саме з цього краю походило його родинне коріння, чим сам історик дуже пишався. Зауважимо, що на Чернігівщині багато часу в останні роки життя проводив Костомаров, перебуваючи в Дідівцях неподалік Прилук. ... Саме Чернігів став основним місцем проведення наукових Костомарівських читань. ... Пінчук був не лише ініціатором проведення цих наукових зібрань, але й їх постійним активним учасником. Започатковані як камерне зібрання київських та чернігівських костомаровознавців, читання набули статусу значної наукової події всеукраїнського масштабу»⁹. Згадуючи участь у костомарівських читаннях, їх постійний учасник Ю.А. Русанов прокоментував: «На костомарівських читаннях Ю.А. Пінчук вносив нові ідеї та теми, на які було легко спілкуватися не тільки науковцям, але й пересічним людям, які були присутні на читаннях»¹⁰.

На цьому наукові здобутки у царині костомаровознавства не завершилися. У 2005 р. було видано енциклопедичний довідник «Микола Костомаров: Віхи життя і творчості», а через сім років світ побачила велика збірка праць вченого – «Вибрані студії з костомаровознавства» (2012 р.).

Особливу сторінку життя Ю.А. Пінчука складає підготовка й проведення 190-річного ювілею М.І. Костомарова, який широко відзначався в Україні. Насамперед він став певним підбиттям підсумків вивчення творчої спадщини вченого вітчизняними науковцями за роки незалежності. Ю.А. Пінчук доклав значних зусиль у підготовці необхідних документів та ініціатив у плануванні відповідних ювілейних заходів. У сконцентрованому вигляді вони були викладені у розпорядженні Кабінету Міністрів України № 424-р від 26 липня 2006 р. «Про підготовку та відзначення 190-річчя від дня народження М.І. Костомарова»¹¹.

Поряд із низкою наукових заходів одним із пунктів цього документу передбачалось «упорядкування території садиби М.І. Костомарова у с. Дідівці Прилуцького району Чернігівської області зі створенням на її базі музею». Було зрозуміло, що виконати таке складне завдання протягом одного року неможливо, підготовка проєктної документації та її затвердження могли затягнулися на кілька років. Стосувалося це і наступного пункту про «підготовку документації для внесення пам'ятки історії XIX століття – садиби М.І. Костомарова – до Державного реєстру національного надбання та Державного реєстру нерухомих пам'яток України». Так минуло 10 років, і тільки 16 травня 2017 р. було презентовано першу частину експозиції створеного музею в будинку-садибі М.І. Костомарова¹².

Автором проєкту музейного комплексу став чернігівський художник-монументаліст Б.С. Дедов. Він зазначив, що музей складається з 5 кімнат, кожна з яких присвячена окремій темі. В одній – історія с. Дідівці, в інших – розповіді про життя і діяльність М.І. Костомарова, його почуття до А.Л. Крагельської (Кисіль), тогочасну соціально-політичну ситуацію і Кирило-Мефодіївське братство.

До відзначення 190-річчя від дня народження проводилися традиційні костомарівські читання. До організації заходу долучились викладачі історичного факультету Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. У рамках програми

⁷ Ясь О.В. Перші Костомарівські читання. *Молода нація: Альманах*. 2002. № 3. С. 275–276.

⁸ Дорохіна Т.Ф. Школа костомаровознавства Юрія Анатолійовича Пінчука. *Історіографічні дослідження в Україні*: 36. наук. пр. Київ: НАН України, Інституту історії України, 2018. Вип. 29. С. 304.

⁹ Цит. за: Дорохіна Т.Ф. Костомаровознавство... С. 370–371.

¹⁰ Русанов Ю.А. Юрій Анатолійович Пінчук... С. 387.

¹¹ Гончар О.Т. Наукові заходи, присвячені 190-річчю від дня народження М. Костомарова. *Український історичний журнал*. 2007. № 4. С. 217–220.

¹² Там само.

планувалось здійснити поділ заходів, зокрема: перший день – доповіді з виступами в Чернігові, наступний день – відвідини Прилудського гуманітарно-педагогічного коледжу та с. Дідівці. Що стосується виступів, то вони різнилися за тематикою. Доповіді, які виголошували учасники, передбачали жваві обговорення та дискусії серед слухачів, що робило захід цікавим і різноманітним¹³.

Довгі роки співпраці пов'язували Ю.А. Пінчука з Національним університетом «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка. Тривалий час він був головою екзаменаційних комісій на державних іспитах історичного факультету Чернігівського педагогічного інституту (нині Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін ім. О.М. Лазаревського). На одному з таких екзаменів Ю.А. Пінчук познайомився зі своїм майбутнім аспірантом – Ю.А. Русановим, який пригадує цей час так: «З Юрієм Анатолійовичем Пінчуком я познайомився в червні 1991 р., коли він головував на державних екзаменах на історичному факультеті Чернігівського педагогічного інституту. Пам'ятаю, що в розмовах серед студентів йому давали характеристику як дуже компетентного і вимогливого науковця. Під час захисту дипломної роботи він поставив мені кілька питань, які стосувалися переважно історіографії дослідження. На випускному вечорі ми познайомилися вже ближче». Науковець запропонував Ю.А. Русанову вступати до аспірантури, а в подальшому став його науковим керівником. Тема дослідження була обрана не випадково, вона мала регіональний характер: «Чернігівська “Громада” в українському національно-культурному русі в др. пол. XIX – поч. XX ст.: історіографічний аспект»¹⁴.

Отже, Ю.А. Пінчук не був вихідцем із Чернігівщини, оскільки він народився в м. Києві, проте все своє життя був патріотом Сіверського краю та пишався тим, що мав такі глибокі різнопланові зв'язки з ним. Про нього завжди з повагою та вдячністю згадують у чернігівських наукових колах. Зокрема, саме він популяризував Чернігівщину через презентацію життя та творчості М.І. Костомарова, заснування наукових костомарівських читань. Ю.А. Пінчук доклав багато зусиль для відновлення садиби знаного історика на Прилудчині й створення на її базі музею. Життя та творчість Юрія Анатолійовича є яскравим прикладом життєвої аксіоми: неважливо, де ти народився, головне – яке місто чи край у твоєму серці, за які вболіває твоя душа.

References

Dorokhina, T. (2018). Kostomarovoznavstvo u doli vydatnoho istoryka, istoriohrafa Yu.A. Pinchuka [Kostomarovoznavstvo in the fate of the outstanding historian, historiographer Yu.A. Pinchuk]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini: zb. nauk. pr. – Historiographical research in Ukraine: coll. of science etc*, 28.

Dorokhina, T. (2018). Shkola kostomarovoznavstva Yurii Anatoliiovycha Pinchuka [The scientific school of Kostomarov studies by Yu.A. Pinchuk]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini: zb. nauk. pr. – Historiographical research in Ukraine: coll. of science etc*, 29.

Honchar, O. (2007). Naukovi zakhody, prysviacheni 190-richchiu vid dnia narodzhennia M. Kostomarov [Scientific events dedicated to the 190th anniversary of M. Kostomarov's birth]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 4.

Rusanov, Yu. (2018). Yurii Anatoliiovych Pinchuk – mii uchytel [Yuriy Anatoliiovych Pinchuk is my teacher]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini: zb. nauk. pr. – Historiographical research in Ukraine: coll. of science etc*, 28.

Udod, O. (Ed.). (2007). Yurii Anatoliiovych Pinchuk: Bibliografia: (Do 70-richchia vid dnia narodzhennia) [Yuriy Anatoliiovych Pinchuk: Bibliography: (To the 70th anniversary of his birth)]. Kyiv. Ukraine.

Yas, O. (2002). Pershi Kostomarovski chytannia [The first Kostomarov readings]. *Moloda natsiia: Almanakh – Young nation: Almanac*, 3.

Yas, O. (2013). Pinchuk Yurii Anatoliiovych [Pinchuk Yuriy Anatoliiovych]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 1.

Кахерський Юрій Віталійович – аспірант кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Kakherskyi Yurii – postgraduate student of the Department of History of Ukraine, Archeology and Local Lore of T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (53 Hetmana Polubotka St., Chernihiv, 14013, Ukraine).

E-mail: yurakaherskiy@gmail.com

¹³ Там само.

¹⁴ Русанов Ю.А. Юрій Анатолійович Пінчук... С. 385.

CHERNIGIV REGION IN LIFE YURII ANATOLIYOVYCH PINCHUK

The purpose of the article is to study the way of life, scientific achievements of historian Yu.A. Pinchuk in the regional context (Chernihiv and Chernihiv region). **The methodological basis** of the study is based on the biographical method, using the principles of historicism, scientific and systematic. **The scientific novelty** lies in the attempt to shed light on the pages of the life of Yu.A. Pinchuk, which connect him with Chernihiv region and generalize the views of his students on the researcher himself. **Conclusions.** A review of the sources that shed light on the areas of scientific activity of Yu.A. Pinchuk, which connects him with the Chernihiv region, it should be noted that he played an important role in the scientific life of the region. Due to his hard work in the field of science there is such a phenomenon as costume science. In turn, we emphasize that it was Yu.A. Pinchuk who made efforts to become a number of researchers in the field of historical science, who are somehow connected with Chernihiv region. An important moment in the development of scientific life in the city of Chernihiv was the founding of Yu.A. Pinchuk Kostomarov readings and the restoration of the estate of M.I. Kostomarov in the village Didivtsi Pryluky district of Chernihiv region and the creation of a museum there. All the above events became an important part of the life of Yu.A. Pinchuk.

Key words: Yurii Anatoliyovych Pinchuk, Chernihiv Region, Kostomarovoznavstvo.

Дата подання: 10 лютого 2022 р.

Дата затвердження до друку: 20 лютого 2022 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Кахерський, Ю. Чернігівщина в житті Юрія Анатолійовича Пінчука. *Сіверянський літопис*. 2022. № 2. С. 129–132. DOI: 10.5281/zenodo.7014277.

Цитування за стандартом APA

Kakherskyi, Yu. Chernihivshchyna v zhytti Yuriiia Anatoliiovycha Pinchuka [Chernihiv region in life Yury Anatoliyovych Pinchuk]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2022, 2, P. 129–132. DOI: 10.5281/zenodo.7014277.

